

Užmirštieji Lietuvos romantizmo teoretikai: kun. Ignotas Dembinskis

Dalius Viliūnas

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
E. paštas daliusviliunas@gmail.com

Santrauka. Lituanistiniam romantizmo filosofijos tyrimams vangiai plėtojantis, siūloma atsigręžti į naujus, lig šiol ignoruotus šaltinius. Kun. Ignotas Dembinskis (1800–1869) – užmirštas romantizmo teoretikas. Jis ne tik Wilhelmo Schlegelio vertėjas, bet ir jo populiarintojas, komentuotojas, formulavęs autentiškas romantizmo filosofijai priskirtinas išvalgas. Straipsnyje daug dėmesio skiriama Schlegelio *Gyvenimo filosofijos* dvitomio leidybos (1840 m.) aplinkybėms, išlikusiam prenumeratorių sąrašui, keliamą hipotezę, kad veikalo prenumerata buvo didelio masto kvazipolitininė-patriotinė akcija. Kryptis, kuriai atstovavo Dembinskis, priskirtina teistiniams katalikiškajam romantizmui, kuris stengėsi steigti pozityvią alternatyvą Apšvietos scientizmui, natūralizmui, sensualizmui, vienpusiam racionalizmui, grindė mokslo ir filosofijos, filosofijos ir Apreiškimo suderinamumo idėjas. Dembinskis polemizavo su vietiniu konkurentu – Florijanu Bochvicu, analogiškos krypties atstovu. Šis epizodas kelia katalikų teologo doktrinos ir romantizmo filosofo maksimų suderinamumo klausimą: jis paliekamas atviras. Keliamą hipotezę, kad Dembinskio versti, komentuoti ir kūrybiškai papildyti veikalai galėjo funkcionuoti kaip tiltas, siejantis senąją lenkakalbę Lietuvos filosofiją su dabartinio lietuviškojo teoretizavimo pradmenimis. **Pagrindiniai žodžiai:** Dembinskis, katalikiškoji romantizmo filosofija, Schlegelis, filosofijos vertimai, gyvenimo filosofija

Forgotten Theorists of Lithuanian Romanticism: Priest Ignotas Dembinsky

Abstract. The sluggish development of romantic philosophy research suggests looking back at new sources that have been ignored so far. Priest Ignacy Dembinsky (1800–1869) is a forgotten romantic theorist. He is not only Wilhelm Schlegel’s translator, but also his promoter, commentator, who formulated authentic insights of romantic philosophy. The article focuses on the circumstances of Schlegel’s two-dimensional publication of “Philosophy of Life” (1840), which remained on the subscriber list, raises the hypothesis that the subscription of the work was a large-scale quasi-political patriotic campaign. The direction represented by Dembinsky is attributable to legal catholic romanticism. The latter sought to establish a positive alternative to Enlightenment’s scientism, naturalism, sensualism, one-sided rationalism, based on ideas of compatibility between science and philosophy, philosophy and Revelation. A person should realize freedom in a moral life and strive for the fullness of life – these ideas had refreshing sociopolitical implications in a depressing tsarist reality. Dembinsky polemicized with his local competitor, Florian Bochvic, a representative of a similar direction. The latter episode raises the question of the compatibility of his catholic theological doctrine and his maxims of a romantic philosopher: it is left open. It is hypothesized that the works translated, commented and creatively supplemented by Dembinsky could function as a bridge between the old Polish-speaking philosophy of Lithuania and the beginnings of the current Lithuanian theorization.

Keywords: Dembinsky, Catholic romantic philosophy, Schlegel, translations of philosophy, philosophy of life

Received: 10/07/2021. Accepted: 04/08/2021

Copyright © Dalius Viliūnas, 2021. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas. Lietuvos romantizmo filosofijos tyrimai

Iki pat XXI amžiaus dėmesys romantizmo epochos filosofinei minčiai Lietuvoje buvo menkas. Sovietmečiu pasitaikė vos keli aprašomojo lygmens tyrimo atvejai (Genzelis 1972; Rickevičiūtė 1972; Vaitkūnas 1972; Drėma 1977; Zaborskaitė 1978; Vasilevskis 1980; Lagovskis 1981).

Enciklopediniams bei chrestomatiniams leidiniams operuojant filosofo (ar literato) „švietėjo“ bei „romantiko“ perskyromis, šios apriorinės distinkcijos – „etiketės“ – kėlė abejonių, juolab Bronislovui Genzeliui populiarioje chrestomatinio pobūdžio sintezėje „Apšvietai“ suteikus labai plačią edukacijos proceso prasmę (Genzelis 1972). Pati „Apšvietos“ kaip specifinės mentalinės epochos (opozicijos „romantizmui“) sąvoka į lietuviškąją mokslinę apyvarą įvesta tik 1996 metais (Raila 1996); nedaug anksčiau literatūrologai pristatė bendrąsias lietuviškojo romantizmo charakteristikas (Kubilius 1993). XXI a. pradžioje esminės „švietėjo“ ir „romantiko“ dichotomijos lituanistikoje dar buvo (atrodo, ir dabar tebėra) diskusinės, pavyzdžiui, istorikui Eligijui Railai romantiku laikytą S. Daukantą nusiunčiant į Apšvietos stovyklą, o A. Baranauską paskelbiant pirmuoju tikresniu romantiku (Raila 2000).

1998 metais Romano Plečkaičio suburtame Lietuvos filosofijos tyrėjų kolektyve buvo sudaryta darbo grupė, atsakinga už numatytos rašyti akademinės sintezės dalį „Romantizmo filosofija Lietuvoje“. Pradėta iš tiesų nuo nulio: svarstytas klausimas, ar įvardytas fenomenas apskritai egzistavo. Stepo Tunaičio, Adolfo Poškos, Gyčio Vaitkūno, Romano Plečkaičio ir kt. ekspertų – filosofijos istorikų – posėdis vienbalsiai konstatavo tokio reiškimo, netgi istorinio proceso buvimo faktą¹. Be Juzefo Goluchovskio (*Józef Goluchowski*), kurio filosofinis ir romantinis bei „lietuviškas“ (vilnietiškas) statusas nekėlė abejonių, buvo įvardytas užmirštasis lietuvis mesianistas Antanas Tomas Bukota bei *sensu stricto* lituanistikai svarbus, iškilus reiškinys: XIX a. vidurio Vilniaus romantinė istoriosofija. Išskėlus šiuos orientyrus, pradėti vykdyti parengiamieji tyrimai, kurių didžioji dalis liko publikacijose neįkūnyti.

Vis dėlto 2008 m. gavus tyrimų finansavimą, vėl pavyko organizuoti didesnio masto aptarimą, turėjusį kloti tvirtesnius pamatus „Lietuvos filosofijos istorijos“ II tomo „Apšvietos. Romantizmas“ fundamentinės sintezės parengimui. Nauja septynių autorių grupė paskelbė knygą *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse. Filosofijos kryptys ir kontroversijos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – XIX a. pirmoje pusėje* (Viliūnas, Berenis, Plečkaitis, baltarusių mokyklos atstovas Babkoui ir kt., 2008). Ir šiandien šis siauro akademinio profilio, atgarsio nesukėlęs leidinys reprezentuoja paskutinį, bet jokiū būdu ne apibendrinamąjį žodį lituanistiniuose romantizmo filosofijos tyrimuose. Atskirai paminėję Rūtos Marijos Vabalaitės sistemingas pastangas atskleisti Vilniaus romantiko Juzefo Goluchovskio koncepcijos aspektus (Vabalaitė 2012a, 2012b, 2017, 2018, 2021) bei pastangą nubrėžti Lietuvos XVIII a. preromantizmo (sutapusio su rusozmo recepcija) filosofijos kontūrus

¹ *Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas*. Lietuvos filosofijos istorijos skyrius. 1998 m. X. 12 Protokolas nr. 15. Sekretorius D. Viliūnas. LKTI Lietuvos filosofijos skyriaus archyvas.

(Viliūnas 2016, 2017), turėsime bemaž išsamią Lietuvos romantizmo filosofinės minties tyrimų apžvalgą.

Lenkijoje, Lietuvos kultūros istorijos dalininkėje, romantizmo epochos teoretizavimo tyrimai sudaro išsą biblioteką, kurią šiame straipsnyje atverti nėra vietos. O svarbiausia – čia vyksta energinga argumentų bei įžvalgų apykaita, neretai kritinė. Pavyzdžiui, žymaus analitiko Jaceko Juliuszo Jadackio (monografijos apie Vilniaus filosofiją bei jos tekstų antologijos autoriaus) nuomonė apie Lenkijos romantizmo filosofijos tyrimų būklę: „Tai pribloškiantis dalykas, kad, nepaisant dviejų amžių diskusijos apie romantizmą, – tai, ką apie jį rašo žinovai, yra metodologiškai bejėgiška ir netvarkinga, iš esmės – klaidinga“ (Jadacki 2015: 43). Šio filosofo ir filosofijos istoriko nuomone, romantizmo problemai „reikalinga loginė terapija“ (*ibid.*).

Kokia terapija šiandien siūlytina šios srities lietuviškiems tyrimams? Mūsų nuomone, atsakymas visai paprastas: atsiversti ignoruotus šaltinius. Vienas iš keleto ignoruotų Lietuvos intelektualinio gyvenimo šaltinių – filosofijos veikalų vertimai ir leidyba. Pavyzdžiui, XVIII a. antrosios pusės Apšvietos teorinė mintis (volfanizmo recepcija bei fiziokratizmas) rekonstruojama remiantis dviejų autorių tekstais: Kazimiero Narbuto (į lietuvių kalbą išversto 1989 m.) ir Jeronimo Stroinovskio (lietuvių vertimas – 2011 m.), kurių bendra apimtis – 454 puslapiai. O 1759–1790 metais įvairiose Vilniaus ir Nesvyžiaus spaustuose išleisti dvidešimt trys Antikos autorių (daugiausia Cicerono ir Senekos) daugiatomių knygų vertimai, kurių bendra apimtis – apie 7500 puslapių. Šis realus filosofinės kultūros faktas (sietinas su neostoicizmo renesansu), daugiau, nei tikėtina, daręs įtaką bendrajam intelektualiniam (kultūriniam, politiniam, edukaciniam *etc.*) šalies tonusui, yra neinterpretuotas; jis – nežinomas. Romantizmo filosofijos leidiniai Vilniuje – visiškai netyrinėta tema. O juk jie nebuvo atsitiktiniai: ne vertėjo ar leidėjo užgaida. Maža to, vertėjai, kaip įprasta, teikdavo savo įvadás bei pastabas; dar pasigilinus – patys skelbė savas filosofinio pobūdžio įžvalgas. Šis straipsnis skirtas vienam būtent tokiam atvejui pristatyti.

Kun. Ignotas Dembinskis: persona

Ignotas Dembinskis (*Ignacy Dębiński*) – kunigas, paskutinysis Lietuvos pijorų ordino provincijos provincijolas; vienuoliškas vardas – Joakimas. Lietuvos pijorų provincijos veikla carinės imperijos sustabdyta 1842-aisiais (kaip ir Vilniaus medicinos-chirurgijos akademijos) – sunaikinant dar vieną seną, įtakingą intelektualinio gyvenimo židinį. Dembinskis gimė Raseinių paviete, šio miesto pijorų mokykloje baigė vidurinį mokslą. Išventintas 1818 m. žymiam pijorų vienuolyne Dombrovice², dabartinėje Ukrainoje. 1819 m. įstojo į Vilniaus universitetą, studijavo fizikos ir matematikos mokslus, apgynė filosofijos magistro laipsnį. Jo studijų metu (1823 m.) Vilniaus universitete pradėjo dėstyti Schellingo mokinys ir draugas Juzefas Goluchovskis, ankstyviausias romantikas Lietuvoje. Tiesioginių duomenų, ar Dembinskis klausė jo paskaitų, nėra. Labiau tikėtina, kad jam privalomą filosofijos

² Tai buvo žymus Lietuvos teologijos ir filosofijos židynys: jame kūrė ir dėstė Kazimieras Narbutas, Apšvietos filosofijos Lietuvoje pradininkas.

kursą skaitė kun. Angelas Daugirdas, taip pat pijoras. 1840 m., jau senokai po universiteto uždarymo, Dembinskis dar reflektavo škotų *sveiko proto* filosofiją, kurios principais rėmėsi būtent Vilniaus universiteto filosofijos ilgametis mentorius Daugirdas.

Po studijų darbavosi pijorų mokyklose; be kitų dalykų, dėstė prancūzų kalbą. Lavino Vilniaus dignitorių atžalas: Kairėnuose auklėjo Ignotą Lopacinskį ir Liucijaną Morikonį. Kartu su jais keliavo: aplankė Paryžių, o Dresdene susipažino su sodininkystės mokslo autoritetu Jacobu Friedrichu Seideliu. Greitai išvertė bei Vilniuje išleido jo brošiūrą „Būdas auginti ir veisti kamelijas“, dedikuotą retų ir gražių augalų mėgėjams. Dembinskis buvo susirūpinęs, jog „Lenkijoje ir Lietuvoje jos greitai išsigimsta, <...> menkai težydi“³. 1835–1836 metais – Vilniaus pijorų kolegijos rektorius. Einantiems šias pareigas asmenims būdavo priskiriama Dūkštų parapija. 1841–1843 m. vadovavo Lietuvos pijorų provincijai.

1844–1856 m. Dūkstose pastatė išraiškingą neogotikinę bažnyčią, sakytum, atliepiančią jo paties proromantinį pasaulėvaizdį⁴. Jos statybą, be kitų, parėmė kompozitorius Stanislovas Moniuška. Tuo metu katalikų vienuolynai bei šventyklos naikinti, tad atkakli naujos bažnyčios statyba visuomenėje sukėlė skambų atgarsį. Vladislovas Sirokmlė, detaliam aprašęs Dembinskio pastangas, skelbė, kad Dūkštų bažnyčia esanti „[m]ūsų Lietuvos visuomenės, mūsų tikėjimo paminklas, įrodymas, kad su Dangumi mes nenutrukėme ryšių ir galime pasikliauti jo gailestingumu“⁵.

Aptariamas pijoras visada pykosi su carine valdžia, per pamokslus ją nuolat, esą, „įžeidinėjo“ (Chmaj 1939), todėl patyrė nemalonumų. 1863 metais už pagalbą sukilėliams suimtas bei kaip politinis nusikaltėlis nuteistas ištremti į Rusijos gilumą, tačiau 1865 m. išlaisvintas; priskirtas Šv. Petro ir Povilo parapijai Vilniuje. Čia ėjo vikaro pareigas iki mirties (*ibid.*). Palaidotas Vilniuje Šv. Petro ir Povilo (vad. Saulės) kapinėse greta Oginskių mauzoliejaus kolonados. Paminkliniame akmenyje iškalta „Šio krašto Pijorų provincijos paskutinis provincijolas, Filosofijos daktaras <...>“. Įrašė („Tutejszego kraju“) numanoma karti ironija: vietovardis „Lietuva“ po 1831 m. sukilimo oficialiai buvo šalinamas. „Filosofijos daktaro“ tapatybė šiam kunigui buvo svarbi, nurodoma kiekviename jo parengtame spausdintame tekste.

1. Karlo Friedricho Schlegelio *Gyvenimo filosofijos* leidyba

Aptariamas asmuo Lietuvos filosofijos istorijoje – XIX a. ketvirtojo–penktojo dešimtmečių intelektualinės atmosferos ir ieškojimų reprezentantas, atstovavęs radikaliai teistinei katalikiškajai pakraipai: „Visapusiškai išsilavinęs, sielvartavo dėl mokslo ir tikėjimo nesantarvės, geisdamas sustabdyti besiveržiančias į kraštą ateistines kryptis“ (Chmaj 1939). Jo intelektualinė veikla apibendrina ir užbaigia Lietuvos pijorų šimtametės filosofinės tradicijos įdirbį – šis ordinas jau nuo XVIII amžiaus šalyje buvo pelnęs „mokytojų ordino“ reputaciją.

³ *Sposób utrzymywania i rozmnożenia kamelii przez T. Jakóba Zeidla, ogrodnika bawiącego się utrzymaniem ogrodu i handlu roślinami w Dreźnie*. Przetłumaczony na język polski X. J. D. S. P. Wilno, 1840.

⁴ Dūkštų Šv. Onos bažnyčią projektavo Vilniaus universiteto auklėtinis, žymus Lietuvos romantizmo architektūros atstovas Tomašas Tyseckis drauge su iš Prūsijos atvykusiu architektu Gustavu Šachtu.

⁵ Sirokmlė, V., 1989. *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą*. Mintis: Vilnius, p. 134.

Dar auklėdamas Lopacinski ir Morikonį, Dembinskis jiems skaitė Schellingo mokyklos žymiausią, filosofiškiausią atstovą Friedrichą Schlegelį (*Karl Wilhelm Friedrich Schlegel*, 1772–1829 m.), jo Vienoje 1827 m. skaitytų paskaitų pagrindu išleistą knygą *Gyvenimo filosofija* (*Philosophie des Lebens*, 1828). „Matydamas, kaip pakylėtos idėjos pripildo jų [auklėtinių – D. V.] tyras širdis ir protus“, šią knygą išvertė ir paskelbė lenkiškai Vilniaus Misionierių spaustuvėje ([Dębiński, I.] 1840b)⁶. Tiesa, vertė ne iš originalo kalbos, bet prancūziško vertimo. Gali būti, kad vertimas iš „antrų rankų“ atrodė labiau korektiškas. Mat aptariamam metu „piratinių“ spaudinių (t. y. be autoriaus ar jo įgalioto asmens žinios) problema bent jau Lietuvoje ir Lenkijoje buvo traktuota moralės, o ne juridinėmis kategorijomis (Rutkowska 2004: 111). Įdomu tai, kad abato Guénot versta *Philosophie de la vie* Paryžiuje išėjo 1838 m., tad vertėjas Dembinskis lenkišką 1840 m. dvitomį, apimančią gausius jo paties komentarus ir pratarmes, bei jo paties parašytą Schlegelio gyvenimo pristatymą, išleido operatyviai.

Jaunimas, nusivylęs politinės bei kultūrinės veiklos vakuumu bei imperine realybe, kita vertus, kapitalistiniu pasaulio „nustebuklinimu“, šios rūšies filosofijai buvo imlus. Neabejotinai veikė naujienos, gal mados statusą tebeturėjęs romantinės filosofijos rezonansas bei daug žadantis pavadinimas.

Vertėjas stengėsi knygai suteikti papildomų prasmų: *Pratarmėje* (I t., p. VIII) iškėlė aktualią teisingo politinės rezistencijos būdo problemą (tiesa, implikatyviai, vengdamas tiesioginių pareiškimų). Atmetė fizinių-smurtinių pasipriešinimą: išsigimėlių (kas jie tokie, paliekama spręsti skaitytojui) laukia „Dangaus prakeikimas“, o nepriklausomybės dera siekti ne audringai ir netvarkingai (*burzliwa nieuległość*), bet tiesos paieškų ir dvasinio tobulėjimo keliu. Laikytis tikėjimo ir apreikštosios religijos, kuria remiasi Schlegelio filosofija, esąs išganingasis šio tobulėjimo metodas.

Vertėjo nurodyti ir kiti krikščioniškojo romantizmo filosofijos privalumai. Neabejotina, kad Dembinskis įžvelgė jos lankstumą ir galimybes užpildant spragą, kurią atvėrė Apšvietos natūralistinis deizmas (atstovautas apšviestiosios dvasininkijos, Lietuvoje įsitvirtinęs išpopuliarėjęs fiziokratizmo doktrinai). Pastarasis Dievui buvo palikęs tik pasaulio kūrėjo bei laikrodininko vaidmenį ir nesprenė egzistencinio rango problemų: jų nesprenė nei Apšvietos prepozityvizmo ir scientizmo pasaulėvaizdis, nei universitete ir krašto mokyklose diegtas E. B. Condillaco sensualizmas. Tradiciškai smerkiant „XVIII amžiaus materialistų antplūdį“, pagaliau pradėta ieškoti ir pozityvios intelektualinės alternatyvos: jai buvo pribrešta.

Informatyvi Schlegelio vertimo dvitomio (abu – 1840 m.) publikavimo istorija. Telkdamas būsimą auditoriją, Dembinskis paskelbė knygos vertimų ištraukų vilniškiame periodiniame leidinyje „Mokslinės įžvalgos ir svarstymai“ (*Wizerunki i roztrząsania naukowe*⁷). Pasielgta profesionaliai: sudominant skaitytoją, pateiktas ir veikalo perspek-

⁶ Knyga dedikuota: „Mylimiems mokiniams septynerių metų bendro su jais gyvenimo proga nuoširdžia ir draugiška pašvenčiu širdimi“.

⁷ Isteigtas 1834 m. Vienas pirmųjų literatūrinių mokslinių periodinių leidinių Lietuvos ir dabartinės Baltarusijos žemėse. Leidėjas – Adamas Zawadzki, redaktorius – Ignacas Szydłowski. Spausdino daug verstinių užsienio spaudos straipsnių iš istorijos, filosofijos, ypač etikos srities. Nuo 1836 m. pradėjo gausėti vietinių autorių tekstų, atsigręžta į buvusios Abiejų Tautų Respublikos, pirmiausia – Lietuvos istoriją. Vienas veikliausių bendradarbių – Józefas Ignacas Kraszewski, 1841 m. ryžėsis įkurti analogišką savo leidinį (*Athenaeum*).

tas. Jame vertėjas prisipažino esąs karštas vokiečių romantiko šalininkas. Esą kūrinys apimsias visus kuo plačiausius gyvenimo aspektus: fizinį, intelektinį, visuomeninį „ir pakils ligi Dievo, bet kokio gyvenimo šaltinio“ ([Dėbniški] 1840a). Išskeldamas Schlegelio sistemos harmoniją, ją sugretino su augalotu medžiu: esą „visame veikale jis nė žingsnio nenutolo nuo principo, kurį išvedė ne iš besąlygiško proto, bet iš apreiškimo tiesų ir faktų, patvirtintų daugelio amžių patyrimu“ ([Dėbniški] 1840a). Dembinskis ypač akcentavo „Schlegelio skirtumą nuo kitų“ – jo filosofijoje nesą nesantarvės tarp mokslo ir tikėjimo: „tikrasis mokslas ir tikėjimas iš esmės nesiskiria: Dievas yra praamžinoji tiesa, kurios ieško mokslas, o tikėjimas ją priima sūnaus meile“ (*ibid.*). Taigi, pasak Lietuvos pijorų provincijos vadovo, būtent Schlegelio filosofija „steigia vienybės fundamentą ten, kur vyko kruvinos kovos. <...> Nesileidžia į jokių ginčus, vien aiškina tiesą, kurios dangiškas spindesys išsklaido ir naikina klaidų debesis“ (*ibid.*).

Minėtas Vilniaus periodinis leidinys paskelbė ir būsimų Schlegelio raštų prenumeratą. Pradinė kaina: du sidabro rubliai, įspėjant, kad knyga brangs. Nepigia *Gyvenimo filosofija*, kaip rodo II tomo pradžioje paviešintas prenumeratorių sąrašas, iš anksto panoro skaityti 318 asmenų. Tai ypatingas faktas senojoje Vilniaus prenumeratos istorijoje, ties kuriuo verta stabtelėti.

Pora žmonių užsakė net po 40 egzempliorių, kai kurie – po 10: retas filosofinės apykaitos Lietuvoje rodmuo, mat apie daugelio kitų filosofinio turinio leidinių populiarumą ir funkcionavimą šiandien galima spręsti nebent iš pakartotinių leidimų. Epochinis Adomo Mickevičiaus baladžių ir romanų tomas susilaukė gerokai mažesnio dėmesio, nors prenumeratorių skaičius buvo, dabartinių žinovų nuomone, „išskirtinis“ (Rutkowska 2004: 111) – 124 asmenys. Didžiausia vieno asmens paaukota suma romantizmo Lenkijoje ir Lietuvoje poetiniam Mickevičiaus manifestui – 6 sidabro rubliai; *Gyvenimo filosofijos* atveju – 80. Dar palyginkime: XVIII a. pabaigos bestselerio – Voltaire'o *Liudviko XIV amžiaus* (*Wiek Ludwika XIV*, t. 1–2, Vilnius, Pijorų spaustuvė, 1793 m.) leidybą parėmė 189 asmenys (tarp jų – 11 tituluotų moterų). Šį populiarumą galima aiškinti politinių aplinkybių kontekstu, kuomet svarstymai apie absoliučiąją apšviestą monarchiją dar buvo aktualija. Toks prenumeratorių skaičius XIX amžiuje – jau retenybė. Pvz., prestižinio veikalo Žymiųjų lenkų gyvenimai⁸ pirmus tomus 1814 m. užsisakė 137 asmenys. Juzefo Jaroševičiaus 1844–1845 m. tritomis *Lietuvos civilizacijos paveikslas nuo seniausių laikų iki XVIII amžiaus* sudomino 65 prenumeratorius. Daugelio šalių XIX šimtmečio romantinis bestseleris, Fenimore'o Cooperio *Paskutinis mohikanas* (vertimas į lenkų kalbą), Vilniuje išleistas keturiais tomiais sukilimo išvakarėse (1830 metais, t. y. po ketverių metų nuo pirmosios laidos 1826 m.), iš anksto sudomines 173 asmenis – skaičius toli nusileidžiantis Dembinskio rekordui. Rekordininko statistikos nepranoko net universiteto studentų pirkti vadovėliai (pvz., VU profesoriaus Jano Znoskos išverstas Adamo Smitho politinės ekonomijos veikalo vertimas⁹ sulaukė daug – 213 prenumeratorių).

⁸ Bogusławski, J. K., 1814. *Życia sławnych Polaków: krotko zebriane*. W drukarni Dyecezalney u XX. Missyonnarzów: Wilno, t. 1–2.

⁹ Smith, A., 1811. *Nauka ekonomii polityczney*. Wilno, Drukarnia XX. Bazylianów.

Prenumeratorių sąrašė vyrauja lietuviai – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės regiono dvasininkai ir pasauliečiai: šis abėcėlinis vietos elito sąrašas, be abejonės, unikalus ir vertingas pats savaime. Nurodyti buvę akademikai (būtinai paaiškinant, kad tai Vilniaus universiteto profesoriai), taip pat karininkai, kanauninkai, vaistininkai, teisėjai, emeritai, medicinos daktarai, veikiančių universitetų (Tartu), kolegijų bei pavietų mokyklų studentai bei patys įvairiausi pareigūnai; dalis prenumeratorių įvardyti tik vardu ir pavarde. Veikalo sklaidos geografija: Vilnius, Nemenčinė, Trakai, Telšiai, Varniai (šis vienuolyno miestas užsakė ypač daug egzempliorių), Tauragė, Rokiškis, Pandėlys, Užpaliai, Kupiškis, Ukmergė, Veliuona, Marijampolė (kunigai marijonai užsisakė 1 egz.), Kaunas, Gardinas, Lyda, Naugardukas, Minskas, Vitebskas, Rečyca, Podolės Kamenecas, Luckas, Tartu, Dinaburgas (Daugpilis) – tai dar ne visas sąrašas.

Lenkijos Karalystė knygos neprenumeravo, nors minėtasis Vilniaus *Wizerunki i rozrządzenia naukowe*, reklamavęs būsimą leidinį, Varšuvoje buvo žinomas, į jį reaguota šio miesto mokslo ir literatūros spaudinių polemikose. Įtakingas Varšuvos laikraštis *Piśmienictwo Krajowe* išspausdino vertimo pristatymą (*Piśm. kraj.* Oddz. 2, nr. 34, p. 4). Pakylėta knygos reklama buvo pateikta ir laikraštyje *Tygodnik Petersburski*, lenkų diasporą imperijos sostinėje informuojant, kad *Gyvenimo filosofiją* galima įsigyti visuose Vilniaus knygynuose (*Tyg. Petersb. Cz.* 23, 1841, nr. 17, p. 94). Platinant veikalą dalyvavo Lietuvos dar luominis elitas, grafai bei kunigaikščiai. Pvz., „tarpininkaujant kunigaikščiui Marijonui Čapskiui – 7 egz.“; Schlegelį prenumeravo Vilniaus katedros kanauninkas ir Dvasinės akademijos rektorius A. Fijalkowskis ir net keturi kunigaikščių Giedraičių giminės atstovai su vyskupu Simonu (4 egz.) priešakyje; *Gyvenimo filosofijai* aukojo trylika grafų giminių (Plateriai, Morikoniai, Tiškevičiai ir kt.); kunigaikščiai Povilas Sapiega ir Liudvikas Wittgensteinas.

Knygą užsisakė grafiėnės Hermanja Tyzenhauzienė, Felicija Pliaterienė bei dar keturios moterys: Wiłamiwiczowa Felicja, Chodkiewiczowa Klara, Rudaminowa Temira, Wankowiczowa Michalina¹⁰. Tarpininkaujant Eduardui Wankowiczui dvitomį užsisakė dar 40 neįvardytų asmenų. Akivaizdu, kad šio filosofinio veikalo leidyba buvo ne tik pavykusi, bet ir, galima numanyti, – rentabili. Ji įdomi kaip didelė, puikiai organizuota regioninio masto intelektualinė konsolidacija, solidariai veikiant įvairioms visuomenės grupėms, nemenkai primenantį patriotinę akciją.

2. *Gyvenimo filosofijos turiniai*

„Gyvenimo filosofijos“ sąvoka istoriškai daugiareikšmė: jau nuo Antikos ji vartota filosofinės antropologijos ir etikos koncepcijų sandūrose. Sieta ir su hedonizmu, ir su sokratikų mokyklomis, ir su stoicizmu; vėliau – renesansiniu humanizmu, antropocent-

¹⁰ Tiriant moterų domėjimąsi šiuo veikalu, minėtina, jog Gardino brigitečių vienuolynas buvo įsigijęs 2-ąjį jo tomą. Plg.: Kalamajska-Saeed, M., 2015. Archiwum i biblioteka klasztoru brygitek w Grodnie. In: *Dziedzictwo Kulturowe po Skasowanych Klasztorach*. Red. M. Derwich, Wrocław, p. 153. Palyginkime: F. Cooperio *Paskutini mohikaną* prenumeravo apie 30 moterų ir 140 vyrų.

rizmu, dar vėliau – libertinizmu. Praktinis paieškų kryptingumas „gyvenimo filosofijai“ teikė moralistinį pobūdį, ji traktuota kaip tam tikras gyvenimo menas, išminties žinija, siekianti moralinės satisfakcijos ir mokėjimo pasirinkti tikruosius gyvenimo tikslus. XIX a. pradžioje ji funkcionavo jau kaip *terminus novus*. Be tradicinių, praktinių uždavinių, ji įgavo pačios filosofijos, dažniausiai siejamos su radikalia Apšvietos filosofija, vertinimo ir kritikos įrankio statusą: būtent kvestionuojant apodiktinį racionalų, sisteminių, formalizuotą pažinimą, pretenduojantį atverti galutines būties (prigimties, gamtos) tiesas. Pastarasis filosofinis pažinimas esą iškreipia tikrąją gyvenimo patyrimo prasmę. Pašalinti antinomijas tarp teorinės ir praktinės gyvenimo dimensijų, tarp griežtos filosofijos ir pasaulėžiūros, tarp filosofinių tezių universalumo ir individualaus egzistencijos matmens – tai buvo romantinės gyvenimo filosofijos tikslas bei viena pagrindinių jos problemų.

Schlegelio veikalas *Gyvenimo filosofija* – vėlyvojo jo veiklos etapo darbas, kuomet jis kūrė spiritualistinę, jo paties žodžiais, „universaliąją krikščioniškąją filosofiją“. Šiame veikale jaunystės pažiūros, aukštinosios kultūros idealus kaip „begalybės religiją“, buvo gerokai pakeistos. Vis dėlto nebuvo išklysta iš romantinės minties orbitos. Kaip ir ankstyvuose darbuose, Schlegelis atmetė sisteminę filosofijos struktūrą. Tikrasis pažinimas esąs intuityvi idealaus turinio pagava. Jo intencijos buvo priešingos kantiškajai filosofijai, gamtą interpretavusiai kaip būtiną kauzalinį reiškinių sąryšį, o žmogų – kaip moralinę personą, disponuojančią valios laisve ir peržengiančią gamtos determinizmą. Pasak Schlegelio, Kantas „sudraskė“ gamtos ir žmogaus saitą: iš tiesų pasaulis esąs vienas, visa būtis organiška, žmogus ir gamta sudaro harmoningą visetą. Romantinė organiška gamtos visuma reprezentuoja tikrąją laisvę, tapsmą ir gyvybę. Žmogus turįs dalyvauti šiame laisvės tapsme savo dorybingu gyvenimu. Žmoguje skleidžiasi dieviškumas: subjektyviai – jo sąmonėje kaip meilė; objektyviai – organizmo prigimtyje. Žmogus randa sąlytį su dieviškumu, kai jis, būdamas laisva persona, save įsisažmonina gamtos laisvėje, suvokia prigimtines laisvės akimirkas, t. y. dabarties, svarbą bei visomis savo esybės jėgomis apsisprendžia už visumos gėrį, siekia gyvenimo pilnatvės. Laikytasi grynai romantinių konstruktų, teigiant, kad visa, kas tikroviška, autentiška, yra dieviška; visa, kas gera, yra nemirtinga.

Tikroju *Gyvenimo filosofijos* objektu Schlegelis laikė „vidinio dvasinio gyvenimo pilnatvę“, pasiekiamą „dieviškuoju gyvenimu“. Nagrinėta visų psichinių ir dvasinių galių sintezė. Kertinis jas nusakantis terminas – sąmonė. Sąmonė sudaro dvasia ir siela, o pastarąsias – dar dvi poros galių: dvasią – protas ir vaizduotė, o sielą – intelektas ir valia. Veikale svarstomos bei teigiamos jų suvienijimo galimybės.

Žmogaus sąmonė pateikia mums iš pagrindų suardytos vienovės elementus: jos skaidanti galia dar labiau suplėšo saitus, siejančius mokslą ir gyvenimą. Proto sferoje mintis priešinasi tikrovei, mokslas – tikėjimui; išoriniame gyvenime begalybė esti nederamėje su baigtinybe, amžinybė – su esamybe; koks tai skaudus susidvejinimas, skriaudžiantis visas intelektualinio gyvenimo sritis! Kadangi taip jau yra, koks begali būti gražesnis filosofijai užsiėmimas, nei šis: visomis jėgomis stengtis atkurti pirminę minties veikėjų vienovę?

O jeigu toji sąmonės vienovė yra savyje galima, jeigu ją galima nustatyti, tai ją randame ne kur kitur, o Dieve. Žinoma, apie tai galima daug svarstyti, tačiau žodžiai nė per žingsnį nepadės atsakyti į šį klausimą; vien faktais, realiais veiksmais, pačių dalykų įtikrovinimu reikia jį spręsti. Taigi filosofija visada turi būti grindžiama Dievu; čia slypi tikroji mokslų versmė. Mokslas, pasodintas į šią našią dirvą, neapsiribos vien tik nederlingu esybės ir minties apsvarstymu, bet savo galingu gyvybingu veiklumu apims ir persmelks intelektualinį bei moralinį žmogų, grąžins jį į pirmąją harmonijos būklę. Toks yra kelias, kuriuo žengiamo: toks tikslas, kurio siekiame. (Schlegel 1840: 155–166)

Schlegelis atmetė Fichtės subjektyvų „*aš pats savaime*“ identiškumą: jam rūpėjo ne pažįstančiojo *aš* ir jam priešpriešinamo *ne aš* santykis, bet prasminis sąryšis, kuriame rekonstruojamas santykis tarp *baigtinio aš* ir *begalybės*, kurioje *aš* dalyvauja. Šis santykis nusakomas kaip „ilgesys“: giliausioji sąmonės esmė ilgisi begalybės. Šią romantikų „begalybę“ interpretavo katalikiška teistine dvasia. Schlegelio filosofijos koncepcijos siekė suvokti žmogų iš „giliausių jo sąmonės pagrindų“ – tai ir esanti gyvenimo filosofija. Žmogaus paskirtis – dalyvaujant prigimtinėje laisvėje tobulinti netobulą pasaulį. Šioje veikloje moralė, politika pagal jų pačių esmę turi būti suvienytos vienoje dorybėje, žmogui apsisprendžiant už visumos gerį ir ieškant nemirtingumo.

Vilniškis 1840 m. leidinys (abiejų tomų apimtis – 542 puslapiai) buvo tikras Lietuvos „filosofinis įvykis“. Atsižvelgiant į pačių Schlegelio svarstymų turinį, tikimybės laipsnis, kad pijoro Ignoto Joachimo Dembinskio „filosofinė“ iniciatyva turėjo ir politinį atspalvį, dar padidėja. Lietuvos elitui siūlytas priešnuodis pavergtu krašto rutinai: katalikiškoji „gyvenimo filosofija“. Filosofinė nepasitenkinimo esamybe bei šviesių permainų vilties raiška, prigimtines laisvės deklaravimas bei eschatologinis gėrio nemirtingumo ir pilnatvės pažadas, šlėgeliškai auste įaustas pačioje pasaulio struktūroje, turėjo gaivinančių sociopolitinių implikacijų.

Nepaisant to, jog Schlegelio vertime būta provincionalizmo, naujadarų, bei aplinkybės, kad versta ne iš originalo, leidinys liudijo akademinę filosofijos leidybos standartų lygmenį. Dembinskis vertimui pateikė ne tik turiningą įvadą, bet ir parašė nuodugnius dalykinius komentarus išnašose. Jose aiškinti terminų prasmės atspalviai, vertėjo sprendimai. Esama ir grynai filosofinių digresijų: I tomo pabaigoje pateiktas 4 puslapių priedas, išskleidžiantis termino „faktas“ reikšmę. Čia išdėstyta „škotų mokyklos“ kritika. Tai liudytų, kad net XIX a. penktojo dešimtmečio pradžioje šios Vilniaus universiteto skleistos krypties recepcija Lietuvoje suvokta dar kaip dėmesio nusipelnanti mokslinio gyvenimo aktualija. Tiesa, kritikuotas tik siauras (ir abejotinas, netiksliai suprastas) *Szkoły szkockiej* momentas – esą ji pažįsta tik fenomenus ir jų padarinius, tačiau jų priešasčių negali pažinti (*ibid.*: 258).

Dalis komentarų yra visai taiklūs šių dienų požiūriu, numatantys daug vėliau įsitvirtinusias bendrąsias mokslo tiesas. Pavyzdžiui, Schlegelis teigė, kad senovės žmonėms buvo būdingas klaidingas gamtos suvokimas, „giliai įsišaknijęs ir perduodamas iš kartos į kartą“. Išnašoje pateiktas Vilniaus kunigo patikslinimas, kurio pradžiai pritartų ir dabartiniai antropologai: „Negalima daryti išvados, kad pirmykščiai žmonės turėjo

mažiau tiksliai žinias apie gamtą: pastarosios dėl iškreiptos žmogaus prigimties tik vėliau nepaprastai pakito, įgavo juslingumo išpaudą – taip nutiko ir su Dievo pažinimu, ir panašiais dalykais“ ([Dėbiński] Schlegel 1: 142).

Kitoje vietoje Schlegelis, stebėtinai nujausdamas globalinio planetos teršimo problematiką, teigė: „Argi nerastume argumentų prielaidai, kad oras užsiteršė dėl žmonių padermės išsigimimo pažangos?“ Dembinskis išvalgą patikslino visai mūsų dienų dvasia, 1840 metais tapdamas pasaulinės ekologijos teoretikų pirmtaku Lietuvoje:

Augalai, kurie grynina orą, atsirado prieš žmogaus atsiradimą. Didėjant žmonių giminei, augalų kiekis sumažėjo ir nuolat mažėja. Pagaliau naudojant kurui ne tik medieną, bet ir anglis, išgautas iš Žemės gelmių, sunaikinama didelė dalis deguonies, t. y. vienas iš atmosferos elementų, bei padauginama kita, būtent, anglies dvideginis. – Tos visos orą gadinančios priezas-tyš ne mažėja, o didėja augant populiacijai ir pramonei. ([Dėbiński] Schlegel 1: 136)

3. Poleminės intencijos

XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais Prancūzijoje, Vokietijoje ir kitur išsiskyrė krikščioniškojo romantizmo kryptis, religinį krikščionybės turinį gaubusi poetine ir filosofine aureole. Ta kryptis, vadinama romantiškąja katalikybe, susiliejo su tradicionalizmu. Kitaip tariant, porevoliuciniu laikotarpiu tradicionalizmas įgavo romantizmo bruožų (Kuzmickas 2003: 17).

Tad aptariamo kunigo inicijuotas Schlegelio populiarinimas priklausė sudėtingai visumai, ir bendraeuropiniam, ir lenkų kalbos arealo fenomenui. Jis apėmė ir Lietuvos bei Lenkijos romantikų veiklą egzilyje, ir Vilniaus intelektualinio gyvenimo aktyvumą (pvz., 1841 m. J. I. Kraszewskiui įsteigus žurnalą *Athenaeum*, kuris palankiai atsigrėžė į Vilniuje lig tol ignoruotą vokiečių filosofiją); minėtinas lenkų istoriosofinės minties suklestėjimas Prancūzijoje 1838–1848 m., susijęs su A. Cieszkowskio veikalo *Istori-sofijos prolegomenai* (1838 m.) rezonansu; tuo pačiu metu Adomas Mickevičius pradėjo paskaitų kursą Paryžiuje, *Collège de France* (1840–1844 m.).

Lietuvoje būta specifinių aplinkybių, į kurias reagavo ir aptariamas kun. Dembinskis. XIX a. ketvirtojo–penktojo dešimtmečių sandūroje Lietuvoje kūrė ir Vilniuje spausdinosi originalus katalikiškos pakraipos tradicionalistas, daugeliu aspektų pritaęs ir prie romantizmo sąjūdžio, pirmiausia radikaliu intuityvizmu ir bekompromisiumi sentimentalizmu. Šiandien visiškai užmiršto savamokslio filosofo Florijano Bochvico (*Floryan Bochwic*, 1799–1856) fenomenas ir jo koncepcijos pristatymas nusipelnė atskiro tyrimo. Čia apsiribotina tik įžanginėmis informacijomis.

Kilęs iš Naugarduko pavieto, studijavo Vilniaus universitete teisę. Kurį laiką advokato Nesvyžiuje; darbą metęs, vedė ir užsiėmė savo palivarku. Deklaravo vietinę „tuteišišką“ bei vilnietišką tapatybę. Jo sumanymas Vilniaus spaustuose paskelbti pamokymus savo šeimai (paprastai šie pamokymai neperžengdavo *silva rerum* žanro rankraščių) pranoko visų lūkesčius. Į nedidelės apimties dviejų tomų knygėlę (1838, 112 p. ir 1839, 132 p.) *Minties paveikslas* intymia paantrašte „Mano egzistencijos

atminimui, žmonai ir vaikams¹¹ sureagavo recenzentai Varšuvoje, Peterburge, Maskvoje, Krokuvoje, Poznanėje bei Lvove. Pirmas tomas išėjo anonimiškai, o į trečiąjį (1841 m.) išgarsėjęs autorius jau įdėjo savo portreto graviūrą. 1842 m. išėjo 4-as tomas (Mano minčių ir jausmų pagrindai, 149 p.)¹². 1839–1842 m. Bochvicas sulaukė apie 20 atsiliepimų, recenzijų bei polemikų¹³; būta ir vėlesnių atgarsių. Taigi *Minties paveikslai* sukėlė rezonansą, kurį galima prilyginti nebent Jano Sniadeckio vilnietiškojo antikantizmo sukeltai polemikų audrai. Labiausiai prie Bochvico šlovės prisidėjo žymus lenkų filosofas, vadinamosios *tautinės filosofijos* kūrėjas Bronisławas Trentowskis, jį praminęs „lenkų Taliu“:

Vienu žodžiu, jo raštai yra nuostabiausioji lenkų filosofijos pradžia, kuri teikia dar ne per labiausiai mokslingam skaitytojui ne per daug išminties, kad jos negalėtų aprėpti, tačiau ir ne per maži. Iš tiesų pats tas saikas. <...> Argi nėra mūsų garbuis, dievobaimingasis, mylimasis, laimintis kiekvieno skaitytojo širdį ūkininkas ir filosofas Bochvicas, p i r m a s i s krašto f i l o s o f a s, lenkų Talis? Talis garbino savo dievus, Bochvicas garbina savo Dievą; Talis buvos gamtos filosofas, ir Bochvicas su gamta turi daug reikalų, nuolat ima iš jos palyginimus ir pavyzdžius. Abu buvo tokie patys sveiko, visuotinio proto filosofai. Garbuis Bochvicai, jeigu kada nors mane likimas nuvys iki Vaškvicų, priglasiu tave prie krūtinės kaip savo brolių, maža to, kaip t i k r a n g e l a, nors pats apie daugybę dalykų skirtingai mąstau! (Trentowski 1842)

Kun. Dembinskis, 1840 m. organizavęs masinę *Gyvenimo filosofijos* akciją, buvo kitos nuomonės. Tais pačiais metais Vilniuje paskelbė poleminį straipsnį (*Wizerunki*. 1840, nr XII, p. 157–162). Recenzento žodžiais, tai tik „draugiškos pastabos“. Iš tiesų, romantizmo inspiruoti conceptualiniai, filosofiniai skirtumai tarp Schlegelio šalininko Dembinskio ir spiritualisto-intuityvisto Bochvico buvo minimalūs. Pijoras įžvelgė, kad egzistencinių veikalų autorius, nepaisant jo „didelio talento“ ir karštų Apreiškimo bei religijos išpažinimų, „ne visai su ja sutaria ir daugelyje vietų jai [religijai – *D. V.*] nusižengia“. Dembinskio kritika – ne kas kita, kaip profesionalaus teologo replikos, nurodančios, kur pažeistas galiojantis Romos katalikybės mokymas. Būtent neatsižvelgiama į bausmės amžinumo, nuopuolio ir nuodėmės doktrinas. Apreiškimo dvasia suprantama neteisingai; taip pat klystama dėl materijos – ne ji esanti šėtonas, bet prieš Aukščiausiąjį maištaujanti dvasia. Vilniaus eruditas pijoras recenzijoje rėmėsi ne tik kanonų knygomis, bet ir savo autoritetu Wilhelmu Schlegeliu, nurodydamas, jog vaizduotė, protas, valia turi susivienyti į vieną visumą ir kilti Dievo link (tiesa, jo oponentas laikėsi tos pačios, tik kiek kitaip formuluotos nuomonės). Identifikuota ir bendroji filosofijos raidos situacija: Dembinskis, kaip ir jo kritikuojamas pašnekovas, visai optimistiškai įžvelgė, kad dabartinė filosofija žengia teisingu paieškų keliu, įvertindama tiek Apreiškimą, tiek ir gamtamokslio faktus: šia visai gera kryptimi einąs ir recenzuojamas Bochvicas.

¹¹ *Obraz myśli: na pamiątke exystencyi mojej, żonie i dzieciom*. D. 1, w Wilnie, w drukarni Błumowicza, 1838, 112 p. Część II, Wilno: Nakładem i drukiem Adama Zawdskiego, 1839, 132 p.

¹² *Zasady myśli i uczucz moich przez F. Bychowca*. Wilno: Nakładem i drukiem Teofila Glücksberga, 1842, p. 149.

¹³ Plg.: *Bibliografia filozofii polskiej. 1831-1864*. PAN: Warszawa, 1960, p. 23–25.

Tikėtina, kad mokytojas pijoras save laikė XIX a. penktojo dešimtmečio pradžios Lietuvos sostinės intelektualinio gyvenimo lyderiu, turinčiu reaguoti į daugelio dėmesį patraukusią vietinę konkurenciją. Čia stinga vietos teologo ir filosofo kolizijos temai. Romos kurija niekada neaprobavo romantinių-idealistineų kryptių, taip pat ir Schlegelio filosofijos kaip katalikybės priimtinos. Iki neotomizmo manifesto, kurį paskelbė Popiežius Leonas XIII enciklikoje *Aeterni Patris* 1879 metais, buvo dar toli. Leono XIII motyvas, jog dera ne naujovių siekti, bet kūrybiškai atsigręžti į protėvių įdirbį, dar buvo ankstyvas: aristotelinės-tomistinės scholastikos recidyvai, triukšmingai pasmerkti Vilniaus universiteto rektoriaus filosofo Jano Sniadeckio bei visos ankstesnės švietėjų generacijos, ne tik buvo gyvojoje šviesuolių atmintyje, bet ir patys glaudėsi už Lietuvos vienuolynų sienų. Vis dėlto Dembinskis savo vertimo pratarmėje (kaip ir Schlegelis visame veikalų tekste) numatė kitą esminį būsimosios enciklikos motyvą: esą skirtingi autoritetai, ginčai, o ypač gamtamokslių metodų ir jo naujienų vaikymasis nepriartina prie tiesos.

Dembinskio polemikos taikinytis Florijanas Bochvicas sureagavo į gentainio teologo pastabas. Nutiko taip, kad kompetentinga kritika nepalaužė oponento, bet suteikė jam sparnus. Bochvicas ėmėsi plėtoti savo koncepciją ir kitame leidinyje *Apie žmogaus egzistavimo tikslus* (1841 m.), pateikė platų atsakymą paskelbęs ir visą Dembinskio kritinį tekstą. Publikos nuomone, atkirtis nepavyko. Varšuvos spaudoje, kritikavusioje Bochvico katalikiškosios filosofijos ambicijas, konstatuota: „visai neįgalus atsakymas“¹⁴. Iš tiesų Vaškivčių filosofas-ūkininkas „argumentavo“ adekvačiai: kiek pasiginčijęs dėl postuluojamų dogmų, priešpriešino joms kitą postulatų puokštę, būtent – perspausdino ir nenustatyto autoriaus itin teigiamą jo veikalų recenziją.

4. Kiti darbai ir jungtys

Vilniaus pijoras romantikas darbavosi iki pat mirties 1869 m., šiais metais paskelbdamas dar porą kūrybiškai praturtintų vertimų.

Pirmasis – lytiškai orientuotos moralistikos veikalas. Pastarosios pradininku Lietuvoje laikytinas vieno Vilniaus pensionatų direktorius Janas Bobrowskis, 1820 m. išleidęs kompiliaciją „Moralė panelėms“ (*Moralność dla Paniien*), paremtą tuo metu populiariu Apšvietos idealus gynusių vokiečių pedagogu Joachimu Heinrichu Campe. Dembinskis išvertė taip pat jo laikų bestselerį – Victorio Marchalo knygą *Kokia turi būti moteris* (Marchal 1869). Tarsi rungtyniaudamas su jos autoriumi, pats pridėjo gausybę išnašų: vienos teologinio turinio, kitos – šiaip draugiški pabarimai moterims ir nuomonės įvairiausiai klausimais: apie gerą vaikų elgesį, apie moterims derančią bei tikrai veiksmingą maldą; pateikti keli anekdotai, o vienoje vietoje pastebėta, kad „kartais moterys būna keistos“, savo rezidencijose išlaikydamos net keletą nuodėmklausių. Veikale suponuojamas Dievo lemtas moters ir vyro vaidmenų skirtingumas – tai XIX amžiaus *locus communis*. Vis dėlto čia pabrėžiamos ne tiek šeimyninės moters deramybės, kurias, Apšvietos autoritetų manymu, lėmė „prigimtis“, „natūros suteikta konstitucija“. Pagrindinis moters vaidmuo –

¹⁴ Varšuvos anonimas, pasirašęs „F. Z.“. *Biblioteka Warszawska*, 1841, t. II, p. 192–194.

būti padėjėjomis vargšams ir nelaimėliams: „Kur nėra moters, dūsauja ligonis.“ Vyro reikalas – kautis mūšio lauke, o moters – slaugyti sužeistuosius. Šitaip Dembinskis sve-timomis lūpomis išreiškė savo požiūrį į romantinę Emilijos Pliaterytės legendą (tiesa, apdairiai apsieidamas be specialios išnašos). Karitatyvinė veikla moterims yra būdingesnė, nes meile jos labiau apdovanotos nei vyrai (Marchal 1869: 362).

Tais pačiais metais išėjo antras, filosofiškesnis vertimas – žymios pozityvisto ir scien-tisto Ernesto Renano knygos *Jėzaus gyvenimas* (*Vie de Jésus* 1863 m.) kritika (Nicolas 1869). Knyga, kaip ir ankstesni vertimai, išleista su daugybe vertėjo išnašų, besirūpinant papildyti ir praplėsti žymaus Romos katalikų apologeto Auguste'o Nicolo argumentacijas.

Išnašose ir „Vertėjo pratarinėje“ Vilniaus kunigas pristatė savo paties romantiškai monumentalią filosofijos, tiesos ir visatos koncepciją, kurioje akivaizdūs neoplatonizmo bei šelingianizmo įspaudai.

Pasaulis prieš amžius buvo begalinėje, nieko neribojamoje Dievo mintyje; Dievas, atskleis-damas visą tiesą, pavertė tikrove tą praamžinąją mintį, sukurdamas atskirą laiką pasaulį, tikrąjį pasaulį, atitinkantį tąją mintį: juk tiesa yra minties, tai yra idealaus pasaulio atitiktis tikrovei, objektyviam pasauliui, esančiam minties akistatoje. Taigi pasaulis yra tiesos apraiška; tai praamžinos minties atspindys ir todėl jame visur yra paslėpta mintis, pagal kurią viskas vyksta ir veikia. Materialus pasaulis, pasaulis žemesnysis, neturi savimonės, todėl egzistuoja ne dėl savęs, o dėl kažko kito. Prieš amžius norėjo Dievas savo mintyje, savo praamžiname žodyje, kad ant žemesniojo pasaulio fundamento atsirastų aukštesnės tvarkos pasaulis, dva-sinis pasaulis, asmens pasaulis, turintis savo paties asmens ir sukurtųjų daiktų sąmonę, pagal panašumą su begaline sąmone. Pasaulis nors ir ribotas bei judantis baigtinybės srityje, vis dėlto sugeba pažinti Dievą ir jo kūrinis. (Dėbiński 1869)

Ten pat Vilniaus pijoras, Nicolo vertėjas, pateikė savitą antinatūralistinę evoliucijos teoriją: perėjimas nuo žemesnės prie sąmoningumo požiūriu aukštesnės gyvybės pakopos vyksta paneigiant gamtos determinizmą, nuolatinės Dievo intervencijos – būtent, stebuk-lo būdu. Taigi stebuklai auste įauti į pasaulio tvarką; jie nesikerta, bet koegzistuoja su gamtos dėsniais. Šios evoliucijos viršūnė – žmoguje nubundančios proto, valios, laisvės, Dievo ir artimo meilės galios. Būtent filosofijoje meilės galios atveria dieviškąjį planą. Romantizmo mąstysenos struktūroje esminga meilės galia priešpriešinama racionalisti-nėms spekuliacijoms:

Valia, įkaitinta meilės žaizdre, siekia begalybės, uždega mintis, šiuos proto įrankius, suteikia joms veiklumą, pakylėjančią lig tiesos šventovės, švytinčios visais meilės ir dieviškos šviesos spinduliais. Be šios meilės ugnies jos yra šaltos, trapios <...>. Gali jos pakylėti žmogų, kaip liūdna patirtis parodė, į melancholiškas viršūnes, padengtas amžiniais ledais, kur liaujasi bet koks gyvenimas <...>, kur, be nihilizmo, šios menkystos save pačias nuodijančios, nieko dau-giau nebelieka. (Dėbiński 1869)

Ginama naujoji religinė, Dembinskio požiūriu, tikroji filosofija:

Reikia <...> ne išsižadėti filosofijos, tačiau ją kiek pagilinti: nes ši filosofija savo giliausiuose tyrimuose jau pakilo lig įsitikinimo, lig šios neklaidingos tiesos, kad akla gamtos dėsnių bū-

tinybė nekilo iš pačios savęs, bet iš aukščiausios Dievo valios: nes dėsnių be jų steigėjo niekada negalima suprasti; nes toji būtinybė yra tik priemonė, įrankis įgyvendinti tos aukščiausios valios sumanymus; taigi turi ji [būtinybė] būti su pastaraisiais susijusi ir jiems paklusni. ([Dėbiński] Nicolas 1869: 122–123)

Dembinskio vertimas su cituota filosofine pratarne (nurodyta, kad šioji parašyta 1867 m. lapkričio 17 d.) buvo pakartotinai Vilniuje išleistas 1884 metais, tarsi sujungdamas skirtingas mentalines-kultūrinės, kalbines epochas. Šiais metais gimė Vladimiras Šilkarskis, Vosylius Sezemanas, Mečislovas Reinys, Vaclovas Biržiška. Įvardytina ir nesimbolinė, visai reali Dembinskio pastangų ir jo remtos romantinės filosofijos jungtis su lietuviakalbiais Lietuvos kūrėjais. *Gyvenimo filosofijos* vertimas – kūrinys, kurį neabejotinai skaitė poetas Antanas Baranauskas – jis pats šį faktą fiksavo dienoraštyje. Pastebėtina, kad analogiškų Baranausko filosofijos studijų liudijimų daugiau nėra, jis išskirtinis. Veikalo tomą jis gavo 1854 m. sausio 6 d. iš Vainuto klebono Liudviko Butkevičiaus ir skaitė nuo 1854 m. sausio 6 d. iki bent jau vasario 2 d. (Liepaitė, Verbickas 2015). A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialiniame muziejuje Anykščiuose saugomas 2-o tomo egzempliorius su įrašu priešlapyje: *ABaranowski. 85 kop.* Taigi šį tomą pirkto jau pats. Nemenka intriga sugretinti filosofinio pobūdžio Baranausko kūrinių (žinoma, pirmiausia eschatologinės poemos „Giesmininko pasikalbėjimas su Lietuva“) giluminius turinius su Karlo Wilhelmo Schlegelio romantinės filosofijos principais. Tai viena iš daugelio tolesnių tyrimo užduočių. Juolab *Gyvenimo filosofijoje* žymusis katalikų filosofas teigė neperskiriamą, jo nuomone, tikrosios poezijos ir tikrosios filosofijos ryšį, o pirmasis lietuviakalbis romantizmo poetas kūrė providencinio, eschatologinio pobūdžio eiles. Būtent kokių keliu turi keliauti Lietuva, turėdama kelias alternatyvas, kurias, beje, realiai teikė tik vėlesnė, XIX a. pabaigos – XX a. pradžios situacija. Šios alternatyvos lig šiol interpretuojamos tik sociokultūriniais-ideologiniais kontekstais. Filosofijos istorikams čia proga pareikšti savąją jų aiškinimo versiją.

Išvados

XIX a. ketvirtojo–penktojo dešimtmečių sandūroje Lietuvoje buvo atstovaujama teistinė (katalikiškos pakraipos) romantizmo filosofija, iki šiol nepatekusi į tyrinėtojų dėmesio lauką. Ją populiariau W. K. Schlegelio vertėjas kun. Ignotas Joakimas Dembinskis.

Schlegelio *Gyvenimo filosofijos* dvitomio leidyba 1840 metais – išskirtinis atvejis Vilniaus spaudos (bei senojoje Lietuvos filosofijos) istorijoje: prenumeratorių skaičius buvo rekordiškai didelis; jie – reprezentatyvios visuomenės personos. Atidesnis spaudinio aplinkybių tyrimas leidžia identifikuoti Lietuvos elito intelektualinius lūkesčius (romantizmo filosofijos turiniai buvo aktualūs) ir kelti aibę hipotezių apie jų priežastis. Keliais atvejais galima numanyti leidėjo intencijas, kurias rėmė ir Schlegelio veikalo turiniai, interpretuojami kaip politinės filosofijos patriotinės maksimos.

Lig šiol lituanistiniuose filosofijos istorijos tyrimuose netaikytas dėmesio fokusas – filosofijos veikalo vertimo tyrimai leidžia atverti dar visai naujus tyrimo objektus. Būtent

filosofinio pobūdžio pratarms, filosofinius hipertekstus – komentarus, išnašas. Tiriamu atveju šie tekstai patvirtina vertėjo proromantinę filosofinę orientaciją.

I. J. Dembinskio veiklos tyrimai leidžia į Lietuvos filosofijos tyrimų aibę įtraukti ir kitas užmirštas romantizmo epochos pavardes, pirmiausia – Florijaną Bochvicą, ir kelti naujų problemų. Būtent tikslinti intelektualės-filosofinės komunikacijos aplinkybes, problematizuoti filosofijos ir teologijos sandraugos klausimą, aiškiau apibrėžti romantinio idealizmo santykių su teistiniu tradicionalizmu struktūrą; įdomus ir perspektyvus klausimas – hipotetinis XIX a. vidurio Vilniaus teoretikų (jų tekstų, vertimų, polemikų) poveikis lietuviakalbiams moderniosios Lietuvos kultūros kūrėjams.

Literatūra

- Chmaj, L., 1939. Dębinski Ignacy. In: *Polski Słownik biograficzny*, V. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 143–144.
- [Dębiński J.] 1840a. X. J. Dębiński S. P. Magister filozofii świeżo ogłosił *Prospect* na dzieło następujące: *Filozofia życia* napisana przez F. Szlegla, a przełożona na język polski i objaśniona stosownemi uwagami i t. d. *Wizerunki i roztrząsania naukowe*. 14: 140–142.
- [Dębiński, I.] 1840b. *Filozofia Życia przez Frydrika Szlegla z francuzkiego tłómaczenia X. Guénot przełożył i objaśnił stosownemi uwagami X. Joachim Dębinski S. P. magister filozofii*. Wilno: Druk. XX. Missyonarzy, I–II.
- [Dębiński, I.] 1869. Przemowa Tłómacza, [Nicolas A.] *Bóstwo Jezusa Chrystusa. Nowe dowody z ostatnich napadów niedowiarstwa wyciągnięte przez Augusta Nicolasa z trzeciego wydania przejrzanego i powiększonego. Przełożył X. Joachim Dębinski S.P. Mag. Ś. Teolog. i filozofii*. Wilno: Józef Zawadski, 2–116.
- Drėma, V., 1977. Estetinės minties raida Lietuvoje 1770–1832 m. (I). *Problemos* 2 (20): 68–100.
- Genzelis, B., 1972. Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje. Vilnius: Mintis.
- Jadacki, J., 2015. *Filozofia polska XIX i XX wieku*. T. 1. Warszawa: Semper.
- Kubilius, V., 1993. *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*. Vilnius: Amžius.
- Kuzmickas, B., 2003. *Katalikiškoji filosofija. XIX ir XX amžiai*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
- Lagovskis, B., 1981. Goluchovskis ir romantizmo pradžia. In: *Filosofija: praeitis ir dabartis*, ats. redaktorius R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis, 24–36.
- Liepaitė, I., Verbickas, A., 2015. Antano Baranausko asmeninė biblioteka. *Knygotyra* 65: 94–148.
- [Marchal, W. O.], 1869. *Kobieta jaką być powinna przez W.O. Marchal. Z wydania dziewiętego francuzkiego przełożył X. Joachim Dębinski*. Wilno: Księgarnia J. Zawadskiego.
- [Nicolas, A.] 1869; 1884. *Bóstwo Jezusa Chrystusa. Nowe dowody z ostatnich napadów niedowiarstwa wyciągnięte przez Augusta Nicolasa z trzeciego wydania przejrzanego i powiększonego. Przełożył X. Joachim Dębinski S.P. Mag. Ś. Teolog. i filozofii*. Wilno: Józef Zawadski.
- Raila, E., 1996. *Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis ir Apšvietos epocha Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius.
- Raila, E., 2000. Apšvieta versus romantizmas. Lietuviškasis savitumas. In: *Romantizmai po romantizmo*. Vilnius: Gervelė, 13–18.
- Repšys, S., 1963. Daukanto pažiūros į istorinį procesą ir istorijos mokslo uždavinius. *Filosofija* 3: 111–124.
- Rickevičiūtė, J., 1972. Goluchovskio veikla Vilniaus universitete. *Problemos* 1 (9): 57–63.
- Rutkowska, A., 2004. *Czasy teraz na literaturę zle - Mickiewicz na rynku wydawniczym w pierwszej połowie XIX wieku. Rekonesans. Od oświecenia ku romantyzmowi i dalej... Autorzy - dzieła - czytelnicy*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Schlegel, W., 1840. *Filozofia Życia przez Frydrika Szlegla z francuzkiego tłómaczenia X. Guénot przełożył i objaśnił stosownemi uwagami X. Joachim Dębinski S. P. magister filozofii*. Wilno: Druk. XX. Missyonarzy, I–II.

- Trentowski, B., 1842. O Floryanie Bochwicu, Janie Bukatym i Eleonorze Ziemęckiej. *Orędownik Naukowy* 51: 405.
- Vabalaitė, R. M., 2012a. Moralės filosofijos ypatybės Juozapo Goluchovskio „Konkursiniame traktate“. *Logos* 73: 6–14.
- Vabalaitė, R. M., 2012b. The Reception of German Philosophy in the *Tractate* of Józef Gołuchowski. *Socialinių mokslų studijos* 4 (1): 7–18.
- Vabalaitė, R. M., 2021. Filosofijos paskirties samprata Juozapo Goluchovskio traktatuose. *Logos* 103: 21–25.
- Vaitkūnas, G., 1972. *Očerok razvitija estetičeskoj mysli v Litve*. Moskva: Iskusstvo.
- Vasilevskis, E., 1980. Goluchovskis Juzefas Vaitiekus. In: *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai*. t. I. Vilnius: Mintis, 97–100.
- Viliūnas, D., 2016. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nacionalizmo filosofijos pradmenys XVIII a. pabaigoje. In: *XVIII amžiaus studijos*, t. 3. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 44-85.
- Viliūnas, D., 2017. *Mauricijus Pranciškus Karpis. Žemaitijos kunigaikštystės pasiuntinio rinkiniai raštai*. Vilnius: LKTI.
- Viliūnas, D., Aleksandravičius, V., 2016. *Jeanas Jacques 'as Rousseau ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*. Vilnius: LKTI.
- Zaborskaitė, V., 1978. Nuo Aristotelio iki Hegelio. In: *Poetika ir literatūros estetika: nuo Aristotelio iki Hegelio*, sud. V. Zaborskaitė. Vilnius: Vaga, 36-81.